

Otázka (dis)kontinuity řeckých dějin v novodobé řecké historiografii

Novodobí Řekové získali svou nezávislost v roce 1830. V prvním nezávislém řeckém státu žila však jen necelá čtvrtina všech Řeků. Vize národního sjednocení všech Řeků, koncipována v polovině 19. století jako Velká myšlenka (*Μεγάλη Ιδέα*) byla doprovázena potřebou vytvořit novou identitu, kde povědomí společného původu mělo sehrát významnou úlohu. Navíc, kvůli početné a roztroušené řecké diaspoře, nepanovala shoda ani o hranicích a rozloze řeckého národního státu. Neshody vznikaly také ohledně názvu nového státu a jeho obyvatel: Měli to být Helénové (*Έλληνες*), Gréci (*Γραικοί*) nebo Římané (*Ρωμαίοι*)? Potíž byla v tom, že mezi řeckými vzdělanci první poloviny 19. století nepanovala shoda ve stěžejních otázkách jako např. vztah Řeků k pravoslavné církvi, podoba kodifikované řečtiny, vztah novodobých Řeků k antickému Řecku a Byzanci. Otázka kontinuity řeckých dějin byla také velmi úzce spjata s otázkou kontinuity řecké literatury a především s otázkou kontinuity řeckého jazyka. Otázka kodifikované podoby jazyka není jen řeckým specifikem. Těžko však najdeme příklad jiného státu, kde lingvistické spory dosáhly podoby ozbrojených střetů jako v případě Řecka na začátku 19. století. Ostatně diskuze o rozsahu výuky klasické řečtiny v řeckých školách či o tom, zda starořečtina má být zařazena mezi mrtvé nebo živé jazyky vyvolávají dodnes ostré střety nejen mezi lingvisty, ale i mezi širokou veřejností.

Tyto otázky zůstávají dodnes aktuální nejen mezi dějepisci, literáty a lingvisty, ale mezi laickou veřejností a velmi často vyvolávají vášnivé diskuze a ostré názorové střety. Cílem tohoto krátkého příspěvku je přiblížit českému čtenáři nejdůležitější vývojové fáze řecké historiografie, seznámit ho s neznámějšími dějepisci i s jejich dobou, která nepochybně ovlivnila jejich vědecké výstupy. V tomto kontextu je také zmíněna nejdůležitější bibliografie, která se vztahuje k této problematice.

Velkou roli při vytváření nové národní identity, jakož i ve správě novodobého nezávislého Řecka, sehráli Řekové žijící v zahraničí, kteří byli většinou pod vlivem liberálních a antiklerikálních idejí francouzské revoluce, anebo právě cizinci – Filhelénové. Ti poslední doslova „suplovali“ slabou řeckou inteligenci v době národně osvobozené revoluce. Jedná se o první fázi národního obrození, při které se skupiny učených vzdělců pokusili z vlastní iniciativy

vymezit „národní území, získat poznatky o událostech z minulosti, které konstituovali vědomí národní pospolitosti, kodifikovat jazyk, charakterizovat národní kulturní tradici a poznat příslušníky národa“. V podmínkách řeckého porobeného národa, tzn. ještě před rokem 1821, bylo středisko učeneckého zájmu mimo území vlastního Řecka. Učení patrioti do velké míry nepocházeli z řad etnika, kterému věnovali své badatelské úsilí. Tento zdánlivý paradox se však nevztahuje jen na případ Řeků. Existuje řada dalších etnik, u kterých protagonistickou roli v učenecké fázi sehráli lidé přicházející zvenčí. V každém případě bylo toto badatelské úsilí doprovázeno emocionálním zaujetím pro předmět studia, eventuelně takovým zájmem, který byl tenkrát typický pro osvícenského učenice.

Nejdůležitější dílo, které ještě v době řecké národně-osvobozené revoluce zapůsobilo na evropské intelektuály ve vztahu k nepochybné existenci řeckého národa a jeho právu na získání samostatnosti, je sbírka Claudi Fauriela s názvem „Lidové zpěvy soudobého Řecka“. Toto dílo vyšlo dva roky po masakru na ostrově Chios (1822), který zvětšil svou známou malbou Eugène Delacrux. Fauriel v obsáhlém úvodu své sbírky zdůrazňoval, že se řecký národ může vykázat vším, co se ještě v té době považovalo za nezbytné pro existenci národa – jazykem a kulturou představující článek se slavnými předky, živou lidovou slovesností zakořeněnou v rodné půdě a duchu národa.

Téměř všichni evropští vzdělanci přijali *Řecké lidové zpěvy* s nadšením. Řekové, po sérii občanských střetů, získali mezitím svou nezávislost a stihli zavraždit prvního guvernéra nezávislého státu Ioannise Kapodistriase. Velmoci, které jim garantovaly nezávislost (tj. Velká Británie, Francie a Rusko), je obdarovaly králem Ottou Witlesbachem z Bavorska, druhorozeným synem romantického krále Ludvika. Hlavním problémem řeckého národa nebylo ani tak to, že mu vládl král z ciziny, ale vedle všeobecné chudoby měl také problémy s upevněním nové identity. Tento problém souvisel s narůstajícím nacionalismem sousedních slovanských národů, především s expanzivními tendencemi bulharského nacionalismu v oblasti **Makedonie**, i s faktem, že většina Řeků žila mimo hranice tehdejšího Řecka. Připomínám, že do té doby zájmy nově vzniklé řecké inteligence se soustředili výlučně na vztahy

novodobých Řeků s antickým dědictvím, především s dědictvím dvou nejdůležitějších center antiky, tj. Athény a Sparta.

V této napjaté atmosféře řecká inteligence zpětně objevila, že jistý rakousko-německý historik jménem Jakob Phillipp Fallmerayer (1790–1861) zpochybnil vztah Novořeků s jejich antickou minulostí. Fallmerayer, který dodnes hraje v řeckém povědomí roli antikrista, napsal, že novodobí Řekové vůbec nejsou potomky antických Helénů, protože slovanské nájezdy v 7. a 8. století etnickou kontinuitu přerušily. Podle něj nové Řecko není nic jiného než „sloučenina Valachů, Albánců a Slovanů“. „Pokolení Helénů bylo v Evropě vyhlazeno. Tělesná krása, vzlet ducha, harmonie a prostota mravů, umění, závodiště, polis, vesnice, nádhera sloupů a chrámů, ba dokonce i samotné jméno zmizelo z povrchu řeckého světa... a v žilách křesťanských obyvatel dnešního Řecka nekoluje ani jediná kapka čisté a nesmíšené helénské krve."

Převážná většina řeckých historiků za těmito tvrzeními, která silně až provokativně zpochybňovala národotvorný proces Helénů, viděla politické účely, které rakouský historik sledoval. Zatímco si jedni Fallmerayerovy pohnutky vysvětlovali jeho příklonem k panslavismu, druzi viděli „třicet stříbrných“, které údajně dostal rakouský orientalista ze strany Vysoké Porty. Dnes je zřejmé, že úvahy Fallmerayera byly do velké míry ovlivněny tzv. *realpolitik* tehdejšího rakouského kancléře Metternicha. Podle něj řecká revoluce zasadila novou ránu a přinesla další oslabení Osmanské říše. Metternich a evropští konzervativci se obávali, že by nový řecký stát mohl posílit strategické zájmy Ruska ve středomoří a zároveň by mohl ohrozit celkovou integritu osmanského státu. Fallmerayer vůbec nevěřil myšlence Filhelénismu. V jeho očích romantické myšlenky Filhelénů představovaly největší nebezpečí pro integritu Osmanské říše. Bezmezný obdiv řeckého ducha ze strany západoevropských intelektuálů, dobová převaha klasicismu a romantismu, které byly zvláště silné v německy mluvících zemích, kde se Řecko nazývalo jako *Neues Hellas*, tendence vidět v bojovnících národně-osvobozené revoluce r. 1821 potomky antických bojovníků z Maratónu a Salaminy, to všechno podle Fallmerayera představovalo reálnou hrozbu pro zájmy Rakouska, proto jeho hlavním cílem bylo zpochybnit romantickou myšlenku kontinuity nových a antických Řeků.

Fallmerayer přišel s těmito názory v roce 1830. Nicméně řečtí intelektuálové se začali jeho myšlenkami zabývat systematicky teprve v druhé polovině 19. století. Tato opožděná reakce není náhodná a souvisí s vytvořením tzv. *Velké myšlenky*, která se v následujícím období měla stát hybnou silou řeckého nacionalismu. Každopádně se díky této práci stal Fallmerayer nepřímo a zřejmě nechtěně otcem nejen novořecké historiografie, ale i novořecké literatury, jazykovědy a folkloristiky. Řečtí vědci pochopili výzvu rakouského historika jako dluh vůči své vlasti, jejichž podstatu a integritu napadl nějaký najatý „cizák“. Vycházeli přitom z představy, že řecký historik je svým způsobem voják, jehož úkolem je svým perem bránit integritu, národní zájmy a čest své vlasti. Zároveň rakouský historik nechtěně způsobil to, že většina řeckých historiků v budoucnu hleděla na práce svých zahraničních kolegů s notnou dávkou podezření a pokud v nich nacházela názory, které se neztotožňovaly s myšlenkou „nepřerušené kontinuity řeckého národa“, neváhali jim udělit nálepku *ανθέλλην*, tzn. „proti-helén“.

Na pokus Fallmerayera otřást teorií přímé vazby mezi antickými a současnými Řeky přišel ve 40. letech 19. století Konstantinos Paparrigopoulos (1815-1891), zakladatel novodobé řecké historiografie. Paparrigopoulos se narodil v Konstantinopoli. Jeho otec spolu s jeho starším bratrem a dalšími příbuznými byl Turky zavražděn po vypuknutí řecké národně-osvobozené revoluce. Následně jeho matka a sourozenci, kteří přežili masakr, uprchli do Oděsy, kde Paparrigopoulos studoval v tamější francouzské škole. V roce 1830 se jeho rodina vrátila do již nezávislého Řecka, kde Paparrigopoulos studoval střední školu (*Κεντρικό Σχολείο*), jenž založil na ostrově Aegina první vladař nezávislého Řecka Ioannis Kapodistrias. V roce 1848 nebyla schválena jeho žádost, aby se stal lektorem na Athénské univerzitě, protože nedisponoval žádným vysokoškolským diplomem. O dva roky později mu Mnichovská univerzita udělila doktorandský titul *in absentia*. Teprve poté (1856) se stal řádným profesorem řeckých dějin na Athénské univerzitě a posléze (1872) i jejím rektorem.

Poprvé se Paparrigopoulos střetl s myšlenkami Fallmerayera v roce 1843, kdy vydal svou monografii *„O migraci několik slovanských kmenů na Peloponésu“* (*Περὶ τῆς ἐποικήσεως σλαβικῶν τινῶν φυλῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον*), ve které

velmi pečlivě vyvrátil tvrzení Fallmerayera, že moderní Řekové jsou původu slovanského. Nicméně jeho monumentálním dílem jsou šestisvazkové „*Dějiny řeckého národa*“ (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*), které začal psát v roce 1857 a dokončil je až v roce 1873. V nich koncipuje historii Řecka od doby antiky až do současnosti jako kontinuální. Jako první položil základy tzv. nepřerušené kontinuity řeckého národa. Zároveň kladl důraz na význam Byzantské říše v řeckých dějinách. Obdobím byzantských dějin bylo do té doby značně opovrhováno jako temným obdobím. Bylo stavěno jako protiklad antického zlatého věku a období helenismu.

Paparrigopulos vystoupil s tvrzením, že starověká řecká civilizace po pádu starověkého Korintu (r. 146 př. n. l.) nezanikla, ale že se během období Byzantské říše propojila s křesťanstvím, tím pádem vznikla nová „řecko-křesťanská civilizace“. Tuto koncepci převzal zakladatel řecké historiografie a přetvořil na ambiciózní projekt nepřerušovaných dějin řeckého národa. Podle něj období Byzantské říše tvořil onen nezbytný mezičlánek, který spojoval období antiky s novověkem. Zároveň následníci Paparrigopulose zbavili „pohanskou“ antiku všech, podle nich „nevhodných“, demokratických a sociálně-kritických prvků a přetvořili ji na pouhé vyzdvihování starověké řecké velikosti.

Paparrigopulos vyzbrojen konstrukcí *řecko-křesťanské civilizace* sehrál klíčovou roli při formování nové národní identity všech Řeků. Koncepce *Velké myšlenky*, která usilovala o sjednocení všech území osídlených Řeky ve vzdálené i nedávné minulosti i v přítomnosti v jednom společném státě, najednou přestala být nejasnou vizí. Dostala nejen konkrétní rysy, ale i hranice nového Řecka se najednou zdály být jasné, neboť měly kopírovat územní rozlohu Byzantské říše s hlavním městem Konstantinopole. Rehabilitace Byzance vyplnila velkou mezeru v národní ideologické konstrukci a zajistila jednotu "helénství" v prostoru a čase právě v době, kdy si další konkurenční balkánské nacionalismy nárokovaly nejen stejná území, ale i stejné obyvatelstvo.

Z názorového střetávání tehdejší politické a intelektuální elity Řecka vzešla vítězně nejmilitantnější varianta konzervativního proudu, což se odrazilo nejen při prosazování *Velké myšlenky* v zahraniční politice, ale také vyhlášením umělého spisovného jazyka, tzv. *katharevusy*, úřední řečí nově vzniklého řeckého království. Na otázku „kdo je Helén“ se Paparrigopulos přiklonil spíše

k isokratovskému tj. civilizačnímu výkladu, ale mezi společné atributy „řectví“ zahrnuje také pokrevní pospolitost. Podle něho cizí krve, která se smíchala s řeckou krví, nebylo zas tolik, aby nějakým zásadním způsobem změnila rasu domorodých Řeků. Každopádně odvolání na pokrevní pospolitost nepředstavovala výjimku v jeho době, ba naopak, v době historismu představovalo spíše pravidlo.

Přestože uplynulo více než 150 let od doby, kdy Paparrigopulos vypracoval svou třífázovou koncepci o nepřetržité kontinuitě řeckého národa, tento model zůstává dodnes dominantní v řeckém historickém diskursu. Přizpůsobila se mu též periodizace řeckých dějin: výuka dějin v řeckém školství začíná starověkem, potom Byzancí a teprve pak se přechází na výuku novodobých dějin. Tato koncepce byla definitivně upevněna v době předválečné diktatury generála Ioannise Metaxase. Půlstoletí po smrti Paparrigopulose byl jeho výklad řeckých dějin zneužit k tomu, aby Metaxas vyhlásil ustanovení „Nového státu“ na základě tzv. „třetí helénské civilizace“, která měla navázat na dědictví řeckého starověku – především Sparty – a Byzance a stát se jejich syntézou. „Nový stát“ měl spočívat na principech kolektivistického nacionalismu a disciplinovanosti občanů, kteří by uvědoměle podřizovali své zájmy vyšším potřebám národa a byli oddáni vlasti, králi, vůdci a ortodoxní církvi. Na koncepci „řecko-křesťanského národního smyšlení“ navázaly též ultrapravicové režimy a vlády po skončení občanské války a následně i vojenské junty, které byly nastoleny v Řecku od roku 1967 do roku 1974. Za stěžejní pilíře poválečné „řecko-křesťanské civilizace“ byly označeny tři atributy: vlast, náboženství a rodina.

Avšak i přes dominující kouzlo trojfázové koncepce Paparrigopulose můžeme zpětně spatřit vědce, kteří nesouhlasili s jeho myšlenkami, např. o tom, že řecký národ přežil tři tisíce let díky Boží prozřetelnosti. Mezi tyto výjimky, které se odklonily od výkladu dějin po vzoru Paparrigopulose, patří historik Jannis Kordatos (1891–1961), který patřil do marxistické školy. Kordatos do výkladu řeckých dějin vnesl sociální rozměry a třídní hlediska. Zejména se zaměřil na dějiny řecké revoluce a v roce 1924, tj. v době, kdy ještě vykonával funkci tajemníka Komunistické strany Řecka a ředitele komunistického listu *Rizospastis*. Zveřejnil svoji monografii „Sociální význam revoluce v roce 1821“

(*Η κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821*), ve které tvrdil, že řecká revoluce začala jako národně-osvobozenecká a v průběhu občanských válek, které následovaly, se změnila na revoluci sociální, při níž řecká buržoazie zradila lid a spojila se spolu s pravoslavnou církví s „kodžabašiovými“ – vlivnými křesťanskými notábly, hlavními představiteli feudalismu v Řecku.

Jannis Kordatos přinesl při zkoumání řeckých dějin novou metodologii, jež vnímá novořeckou společnost jako samostatnou entitu, která se vytváří dynamicky a která nemůže být sledována jako součást trojfázového schématu Paparrigopulose. Kordatos odmítá myšlenku, že Byzanc představovala řecký stát. Přiznává však, že současní Řekové by měli hledat kořeny své národnosti těsně před pádem Konstantinopole. Počátky vytvoření svébytné novořecké společnosti vidí ve změnách způsobu výroby a jejích dopadech, které se odehrály v druhé polovině 18. století. Kordatos se svou anti-Paparrigovskou teorií však zůstal osamocen. Paradoxně byl zatracen svým následníkem, kterým byl byzantinolog Nikos Svoronos (1911–1989). Svoronos se na rozdíl od Kordatose opakovaně hlásil k myšlence kontinuity řeckého národa, jenž spatřoval především v „odbojovém duchu“, který diachronně prokazují Řekové v různých fázích své historie.

Řecký stát, oficiální představitelé pravicové i levicové historiografie, nedokázali přijmout profesi historika jako neangažovaného badatele. Stále mu připomínali jeho povinnost bránit národ a jeho hlavní atributy, mezi něž patřila i koncepce kontinuity. Pravice i levice svorně vytvářely stereotypy o nepokořitelnosti řeckého národa, zatímco neduhy a problémy řecké společnosti zdůvodňovali intervencemi cizinců, především západními mocnostmi, anebo různými konspiračními teoriemi, za kterými se skrývali „odvěcí nepřátelé“ řeckého národa.

Za uplynulých 150 let jsou několika generacím řeckých studentů národní dějiny neustále vštěpovány v duchu adorace předků. Kritici těchto poměrů v řeckém vzdělávacím systému často používají označení *προγονοπληξία* (tzn. posedlost předky nebo kult předků). Národ je chápán jako odvěká kategorie, přičemž vazby mezi jeho příslušníky jsou vysvětleny především na základě rasových teorií pospolitosti krve. Bohužel tento primitivní výklad dějin, spolu s dopady současné krize v Řecku, vytvořil živnou půdu a přispěl velkou měrou k oživení

ultranacionalistických myšlenek. Ty se odrážejí napříč řeckým politickým spektrem. Našly své zastání především v ideovém programu neonacistické strany *Zlatý úsvit* (Χρυσή Αυγή). Tato strana čerpá z tradic Metaxasovy „třetí helénské civilizace“ nebo z „řecko-křesťanské civilizace“ junty černých plukovníků. Zlatý úsvit pořádá vlastní semináře, tábory a letní školy, kde mladým Řekům vykládá o „čistotě řecké krve“ a o nadřazenosti řeckého národa. Mluví o „zradě Evropanů i vlastních intelektuálů“. Pochopitelně toto neustálé připomínání slavné minulosti má kontraproduktivní dopady. Neustále totiž nutí současné studenty a pedagogy, aby konfrontovali dnešní Řecko se „zázrakem zlatého věku“ či s výboji Alexandra Makedonského.